

ANDREJ SIRÁCKY

PROTI PREŽITKOM LUDÁCKEJ KLÉROFAŠISTICKEJ IDEOLÓGIE*

PREJAVY LUDÁCKEJ IDEOLÓGIE PO ROKU 1945

Porážkou hitlerovského Nemecka a krachom tzv. Slovenského štátu politika a ideológia ľudákov stráca svoju materiálnu bázu, no to neznamená, že je koniec aj s klérofašistickou ideológiou. Historický materializmus učí, že ideologické prejavy hodne dlho žijú a udržujú sa vo vedomí ľudí aj po zániku ekonomickej základne. Politická porážka ľudáctva, ich pseudonacionalistickej politiky znamenala predovšetkým krach hospodárskej a politickej moci kompromitovanej slovenskej buržoázie, likvidovanie predstaviteľov klérofašistického režimu. No situácia sa skomplikovala tým, že menej kompromitované zložky buržoázie, ktoré sa v Národnom fronte dostali aj do vlády a povereníctiev a ktoré v dôsledku zradcovskej politiky Husáka a Novomeského vo vedení KSS zaujímali vo verejnom živote pozície neúmerné ich „zásluhám“ a ich významu, začali hneď od začiatku uplatňovať snahu, aby hospodárska moc kapitalistov, pokiaľ neboli vyslovení kolaboranti a zradci, nebola podstatne zoslabená, aby starý byrokratický a prot ľudový štátny aparát nebol rozbitý a aby boli obnovené predmníchovské, „demokratické“ pomery. Toto úsilie obnovenia vlády kapitálu v jeho demokratickej maske sa prejavovalo v politike DS, do vedenia ktorej sa dostali agroľudácke živly (najmä po r. 1946). *Predstavitelia slovenskej buržoázie v DS sabotovali roľnícku politiku vlády, do hospodár-*

* Uverejnená úvaha je časťou rozsiahlejšej práce o ľudáckej klérofašistickej ideológii.

skeho života vnášali rozvrat, podporovali šmelinu v obchode, rozvracali výživu a snažili sa politicky zaktivizovať exponentov bývalého ľudáckofašistického režimu. Proti tejto politike pevne stála a bojovala jedine KSC, ktorá proti všetkým rozvratníkom hájila záujmy robotníckej triedy, všetkého pracujúceho ľudu, výdobytky národne demokratickej revolúcie.

Za takejto situácie je pochopiteľné, že rozbité zložky a živly ľudáctva nemohli vystupovať otvorene pod fašistickými heslami a že sa museli prispôbovať novým pomerom. Z oblasti praktickej politiky utekajú a uzavierajú sa do úvah o „sociálnych teóriách“, svoju agresivnosť začínajú uplatňovať na kultúrnom fronte, vo vede, filozofii, literatúre, umení. Najpevnejšie zakotvia v náboženstve a v cirkevnej politike. Po svojej zdrvujúcej porážke z roku 1945 pomaly k sebe prichádzajúce ľudácke živly v DS a v iných nepolitických organizáciách a inštitúciách usilujú o tzv. „demokratizáciu“ politického a verejného života: prejavy novoľudáckej ideológie sa zjavujú na stĺpcoch tlače DS (Čas, Nové prúdy), v časopisoch Matice slovenskej, v jej zborníkoch, vo vydaniach Verbum, v Novej práci, neskôr v Slobode atď. Tí, ktorí predtým boli za totalitu, za teror (Jeden národ, jedna strana, jeden vodca) propagujú voľnú súhrnu politických síl, snažia sa preniknúť do vedúcich pozícií DS s perspektívou vytvorenia vlastnej politickej strany, vlastných organizácií, inštitúcií a časopisov. Fašistická forma sa odkladá a z klerikalizmu sa zdôrazňuje kresťansko-demokratická a etická stránka. Podstatné je to, že im ide o záchranu kapitalizmu, o podržanie súkromného sektora vo výrobe, o znemožnenie nacionalizácie, o udržanie pozícií v obchode, v živnostníctve, v bankovníctve. V sociálnej oblasti rozvíjajú teórie „kresťanského solidarizmu“ (opustili ich r. 1940), prichádzajú s učením o „harmónii tried“, o stavovskom zriadení, propagujú pápežské encykliky a v oblasti ideológie a filozofie obhajujú otvorene najreakčnejšie formy idealizmu a fideizmu (blondelizmus, neotomistika, intuitivizmus, Losskij atď.). Charakteristikou tohto obdobia je, že predstavitelia klérofašistickej ideológie (vyznavači nacizmu i klerikalizmu) splývajú v jednotný reakčný, prot ľudový a protipokrokový front s prívržencami ostatnej buržoáznej ideológie (masarykizmus, protestantská filozofia, Rádlova filozofia, humanizmus, objektivizmus atď.). Toto všetko je iba ideologickou zásterou fašizmu a tzv. demokracie z buržoázno-triednych pozícií.

Nástup novoľudáckej ideológie je otvorenejší a útočnejší najmä od

roku 1946. Ideológovia „hanblivého ľudáctva“, tzv. kresfanskí filozofi vystupujú otvorene a agresívne v časopisoch Sloboda, Nová práca, me nej otvorene v Čase, Demokratickom týždenníku a v Nových prúdoch, rafinované a s vedeckou maskou v časopisoch a zborníkoch Matice slovenskej. Keď preštudujeme tieto ich teoretické úvahy, spozorujeme, že sa ako červená niť tiahne nimi všetkými zúrivy útok proti „hospodárskemu absolutizmu“, proti „socialistickému dogmatizmu“, stávajú sa odrazu horlivými obhajcami „demokracie“ a „humanizmu“. Vo filozofii svoje nápady koncentrujú proti materializmu a ateizmu.

„Kresfanský solidarizmus“ — to je nová maska, nový program klérofašistov. Politickú oporu hľadajú pre svoje teórie v reakčných buržoáznych politických stranách, v zahraničí u tzv. západných „demokracií“, najmä u Vatikánu. Okrem toho *ich mocnou domácou oporou sú cirkvi, rozličné náboženské inštitúcie, najmä vysoký klérus, biskupi.* Za svojho úhlavného nepriateľa považujú aj teraz — ako v období tzv. Slovenského štátu — komunizmus a materializmus, KSČ a Sovietsky sväz. Zmenila sa iba taktika. Ich útoky sú zväčša nepriame, zastreté, rafinované, často iba „okrajové“, fašisko svojej práce vidia v priamom, pozitívnom propagovaní tzv. demokracie, slobody, kresfanskej filozofie, náboženstva, „večnej morálky“. Je pochopiteľné, že touto svojou propagandou nenadväzujú priamo na tzv. Slovenský štát — na fašizmus. Novoludáci, ľudáci s „demokratickou“ maskou obnovujú svoje kresfansko-demokratické tradície z „najlepších“ čias svojej protinárodnej a protiludovej minulosti (z r. 1920—1926).

Čo tvorí obsah programu novoludáckej ideológie po roku 1945? To isté, čo aj za tzv. Slovenského štátu: nacionalizmus a klerikalizmus — tieto dve podstatné ideologické formy, vyjadrujúce triedne záujmy statkárov, buržoázie, kulakov, kléru a zbyrokratizovanej inteligencie.

Prejavy ľudáckej ideológie po roku 1946 jasne odhaľujú ich politické ciele a koncepcie, ich sociálne teórie a hospodárske záujmy. Najvýraznejšie sa pochopiteľne prejavujú v oblasti „čistého filozofovania“, najmä v náboženstve. Ľudáckym živlom zo začiatku ide o prenesenie sociálno-politickej problematiky do sfér nábožensko-cirkevných. Preto sa snažia predovšetkým o „rehabilitovanie“ náboženstva, a to na ten spôsob, že ponechávajú podstatu klérofašizmu snažia sa navonok, povrchne zmieriť s niektorými socializačnými opatreniami. No ostro vystupujú najmä proti materializmu a proti triednemu boju. Ľudácki ideológovia pripúšťajú, že je svet v kríze (rozumie sa, je to kríza du-

chovná, mravná) a že treba hľadať východisko. To východisko je jednoduché: treba v praxi uskutočňovať kresťanský solidarizmus, katolicizmus. „Vedúcou myšlienkou solidarizmu je skutočná humanita, oprená o mravnú ideu, ktorá má korene v Bohu.”¹ Z idealistického hľadiska je jasné, že príčinou všetkého zla na svete je „odpadnutie od Boha”, že hmotná bieda je tu len preto, že sa zanedbávajú „duchovné princípy”. No netreba si myslieť, že títo maskovaní ľudáci sú naivní ideológovia. Svoj idealizmus prikrývajú tým, že robia určité „ústupky” materializmu (napr. Dieška), že sa dovoľávajú klasikov marxizmu-leninizmu (Dieška Lenina, C. Dudáš Stalina). Cyril Dudáš napr. len preto cituje Stalina, aby „vyvrátil” podstatu marxizmu, aby poukázal na „nedostatky historického materializmu”, aby vedecky zdôvodnil súkromné vlastníctvo, princíp hierarchie a nerovnosti v prírode a spoločnosti. Podľa neho nerovnosť v spoločnosti vyplýva z „prirodzenosti človeka”, je to prirodzený a večný zákon a všetko, aj nerovnosť, aj súkromné vlastníctvo pochádza od boha.² Podobne je to aj s mravnosťou, s náboženstvom, ktoré je tiež večné. V živote ľudí, v spoločnosti rozhoduje duch, idea, mravnosť, kresťanská láska atď. No toto nie je všetko. Pokiaľ sa Dudáš pohybuje v sfére abstraktných, idealistických nezmyslov, jeho kresťanská filozofia sa zdá byť krotká, láskavá, zmierlivá, ale keď prechádza na pole konkrétnej sociálnej a ideologickej skutočnosti, ukazuje sa jeho reakčnosť, tmárstvo, trúfalosť „vedca” a praobyčajného vulgarizátora v plnej miere: spoločenský život v Sovietskom sväze je podľa Dudáša charakterizovaný uniformitou, strojovosťou, popretím individuality, kým Spojené štáty severoamerické sú mu krajinou „najvyšších demokratických slobôd”. Vrcholom jeho pavyedy a tmárstva je veta: „*Prečo rovnaké výrobné pomery nezapôsobili tak, aby nebolo rozdielu medzi Stalinom a Trockým, medzi Hitlerom a Churchillom.*”³ Podobným tónom sa nesú úvahy a články o sociálnych a politických otázkach, o filozofii, etike a umení, uverejňované v samostatných publikáciách alebo v časopisoch DS, v zborníkoch Matice slovenskej a v tlači katolíckej a evanjelickej. Všade, s nepatrnými rozdielmi a variáciami, píše sa o nebezpečenstve komunizmu a ateizmu, ostro sa útočí proti materializmu a najmä proti politike KSČ: novo-

¹ *Kresťanský solidarizmus v praxi*, Sloboda, 14. III. 1947.

² Cyril Dudáš, *Problém rovnosti*. Štúdia zo sociálnej etiky. Verbum, Košice 1946, 185—188.

³ Tamže, 131.

Iudácki ideológovia označujú komunizmus ako „politický rasizmus“ a porovnávajú ho drzo s nacizmom a fašizmom. Na ľudí, na svojich „blížnych“ máme sa vraj dívať ako na Slovákov alebo na kresťanov a nie ako na príslušníkov nejakej politickej strany.⁴ V rokoch 1946—47 Iudácki politici a ideológovia už celkom otvorene píšú o „velkom stretnutí medzi marxizmom a humanizmom“,⁵ o „pansvete, ktorý sa má realizovať na podklade kresťanskom“.⁶ Medzi tým, o čom písali Dieška, Hirner, Gula, Chladný-Hanoš, Dudáš, Bubán, Patúc, Hatala a iní po roku 1945, ba aj po roku 1948, a tým, čo propagovali Polakovič, Mečiar, Dudáš, Bubán, Chladný-Hanoš, Spesz, Faith a i. za tzv. Slovenského štátu, niet podstatného rozdielu. Útoky novoľudákov proti komunizmu, ateizmu, materializmu, proti diktatúre, proti Sovietskemu sväzu sú azda formálne menej zúrivé ako výpady typických predstaviteľov Iudáctva z obdobia tzv. Slovenského štátu. Po roku 1945 sa viacej zdôrazňuje „nadpolitickosť“ ideológie, filozofie, vedy, kultúry, umenia. Ako keby propagovanie encyklik, korporácií, kresťanskej filozofie, intuitivizmu atď. nebolo klerikálnou politikou! *Azda najrafinovanejšie sa klérofašizmus v novom, demokratickom vydaní propaguje vo vedeckých zborníkoch Matice slovenskej, kde sa Dieška, Gula, Hirner a iní pod rúškom „vedeckého objektivizmu“ a kresťanskej filozofie snažia prepašovať do verejnosti najreakčnejšie, tmárske filozofické smery.* Podľa J. Diešku, typického predstaviteľa novoľudáckej ideológie, iba kresťanskou vedou a vierou sa človek dostane „z moderného bludišťa pozitivizmu a morálneho materializmu a náboženskej nevery“. Príčinou všetkého zla, prameňom biedy a neistoty na svete je vraj kríza ducha. Odrieknutie sa od večnosti, od boha, popieranie duchovných princípov, vyhnanie „ducha z vesmíru“, zbožňovanie hmoty — matérie — tam je koreň všetkého zla.⁷ J. Dieška robí zúfalé pokusy, aby v úlohe nového Macha a Avenaria „vyvrátil“ materializmus, aby vytvoril bariéru medzi tými pokrokovými filozofmi, ktorí sa od novopozitivizmu, carnapizmu a kritického realizmu dostávajú k dialektickému materializmu.⁸ Aj P. Gula (Dr. P. G.) vidí podstatu spolo-

⁴ Sloboda, 2. II. 1947.

⁵ Sloboda, 27. XI. 1946.

⁶ Sloboda, 30. XI. 1946.

⁷ Sloboda, 10. IX. 1946.

⁸ Filozofický zborník VI—VII, č. 2—3, T. Sv. Martin 1946. J. Dieška, *Na filozofickom fronte*, Sloboda, 17. X. 1946.

čenského zla v tom, že materialistický náhľad... z človeka robí len živočicha, že životným krédom človeka sú „živočíšne potreby“ a že „hospodárske potreby sú hlavnou náplňou životného snaženia“. Z takejto situácie východisko spočíva v „návrate k metafyzike“, v „uznávaní boha ako absolútnej plnosti bytia“, v „scefujúcom pohľade“ a v „metafyzickom zmysle“.⁹ Domnievam sa, že nie je ťažko vysvetliť, prečo sa po roku 1945 dostali na pozície reakčnej ideológie aj niektorí tzv. kritici klérofašizmu, prípadne takí prívrženci kresťanskej filozofie, ktorí sa nevedeli zmieriť s nacistickými metódami a ktorí ako „demokrati“, humanisti a kresťania odsudzovali fašistické zločiny. Vysvetlenie spočíva hlavne v tom, že v rokoch 1945—46 sa už rýsoval podstatný rozpor medzi kapitalizmom a socializmom vo všetkých svojich hospodárskych a sociálnych dôsledkoch a že mnohí pokrokoví buržoázni ideológovia, ktorí len z teoretických dôvodov a viac objektívne sa dostali do protifašistického tábora, naľakali sa dôsledkov revolúcie a cúvli. Triedna nevedomosť, abstraktno-teoretické prežívanie sociálnej problematiky, aj citový komplex tu nepochybne zapôsobili. Typickým príkladom takéhoto kritika ľudáctva, ktorý sa z pozícií masarykovského humanizmu dostal — objektívne — na ideovú platformu kresťanskej filozofie, hlásanej novoľudákmi, je Svätopluk Štúr. Okrem už spomínaného diela C. Dudáša, ktoré vyšlo roku 1946 a v ktorom dokazuje, že blaženosť človeka nespočíva v hmotnom blahobyte a že je prirodzenou vecou, že sa svet delí na chudobných a bohatých, možno uviesť knihu J. Patúca ako objektívne slúžiacu ľudáctvu a ľudáckej ideológii.¹⁰ Podľa neho je dnešná kríza v podstate duchovná kríza a vznikla preto, že ľudia šmahom odhodili Krista do haraburdia a že sa klaňajú hmote ako kedysi zlatému telu. Patúc vo svojej buržoáznej obmedzenosti a fanatickej zaslepenosti nevidí nijaký rozdiel medzi komunizmom a fašizmom, lebo oba vraj nerešpektujú pravdu a prácu človeka ako nositeľa božieho obrazu.

Bolo by nesprávne si myslieť, že takéto a podobné úvahy o sociálnych, politických a ideových otázkach sú len názory nezodpovedných jednotlivcov, fanatickov a ideových popletencov. Nie. *Ako za tzv. Slovenského štátu za klérofašistickými ideológmi stála HSLS a cirkev, tak aj po roku 1945 mocenskou oporou novoľudáckej ideológie bola*

⁹ Sloboda, 20. VIII. 1946.

¹⁰ J. Patúc, *Kríza XX. storočia*, Bratislava 1946.

agroľudácka DS, Vatikán a cirkev. Nielen v klerikálnych časopisoch, v dielach, kde sa háji „kresťanský spoločenský poriadok“, ale aj na stĺpcoch „demokratických“ novín sa so sympatiami písalo o politike Vatikánu, o „Svätom otcovi“ a zdôrazňovalo sa právo cirkvi miešať sa do politiky: bez morálky sa vraj nezaobíde ani politika, a ak je politika bez morálky (rozumej bez buržoázno-triednej, kapitalistom slúžiacej morálky), tak sa zvrhne na diktatúru a diktatúra je nemravná. (Títo apologeti buržoázie zabudli iba na to, že svojho času neboli proti diktatúre fašistickej, proti diktatúre HSLS, a svoje mravné rozhorčenie vyslovujú len nad diktatúrou proletariátu!). Netreba sa púšťať ani do hlbšieho rozboru a presvedčíme sa, že za týmto „mravným“ horlením a argumentovaním sa skrýva klérofašistická ideológia: prečo má stáť morálka nad politikou? Preto vraj, lebo kresťanská morálka zachraňuje individualitu, a preto, že platí „rovnako pre mocipánov ako poddaných“. Kresťanská etika neschvaľuje „ubíjanie ducha, osobnosti a slobodnej vôle pod rozličnými titulmi a heslami či už triednej, rasovej alebo inej koncepcie materialistickej“.¹¹ Rovnosť pre „mocipánov a poddaných“ možno hlásať abstraktne, v oblasti ideologických ilúzií, nezávisle od ich spätosti s ekonomickou základňou. Ešte ľahšie je — z hľadiska etického a náboženského — túto rovnosť presunúť na druhý svet — do neba. „*Antikapitalistické omrvinky, ktoré tu utrúsia ľudácki ideológovia, majú zrejmu príchut demagogickú, ako aj ich drzá trúfalosť miešať rasizmus s triednym chápaním spoločenských javov.* Toto sú už nezastreté útoky proti materializmu a proti „socialisticko-kolektívnemu ubíjaniu individuálnosti“. Zdôrazňovaním individuality a duchovných a mravných hodnôt sa snažia títo ideológovia odvieť pozornosť nás od problémov hospodárskych a spoločenských. Pretože „večná spása duší“ je vraj vydaná nebezpečenstvu na poli hospodárskom, je potrebné vnášať do života duchovné hodnoty, lebo „večné“ pravdy dogmatiky a morálky majú udávať tón verejnemu životu.

KREŠŤANSKÁ FILOZOFIA NADVÄZUJE NA FILOZOFICKÉ TRADÍCIE
Z OBDOBIA TZV. SLOVENSKEHO ŠTÁTU

Maskovaní predstavitelia ľudáckej ideológie po roku 1945 odmietali nacizmus a fašizmus, dôvodiac, že tieto systémy sputnali pod svoj diktát

¹¹ *Vatikán o kňazoch v politike*, Sloboda, 2. II. 1947.

umenie, literatúru, vedu a filozofiu. Filozofia podľa J. Dieška za obdobia tzv. Slovenského štátu tiež pocítovala tlak politickej moci.¹² V obnovenom štáte vraj zasa to isté hrozí vede a filozofii a nastáva úpadok. Bez ohľadu na „politickú osožnosť alebo škodlivosť — píše Dieška — spadá najživší rozmach filozofického myslenia slovenského do rokov druhej svetovej vojny”.¹³ Preto treba nadväzovať na filozofické tradície z minulosti. Keď taktó vysoko vyzdvihol filozofiu ľudáctva (tzv. Slovenského štátu), Dieška je tej mienky, že treba nadväzovať na tieto filozofické smery: a) na filozofiu noetického kritického realizmu a masarykovský humanizmus; b) na neopozitivistický logický empirizmus a carnapizmus, ktorý si nájde cestu — pripúšťa veľkomyselne Dieška — k módnemu, aj keď ešte neujasnenému dialektickému materializmu; c) napokon na „mocný prúd domácej tradičnej a svetonáhľadovo podmienenej kresťanskej filozofie”, s ktorou súvisí aj „Losského intuitívny realizmus ako posilnenie domácich filozofických tradícií”.¹⁴ Stačí len povrchne prelistovať ročníky Filozofických sborníkov, aby sme sa presvedčili, že Dieška — hoci mal spolupracovníkov zo širšieho filozofického frontu — uverejňoval výlučne príspevky z oblasti tzv. kresťanskej filozofie.

J. Dieška tvrdí celkom bezočivo, že slovenská filozofia (rozumie sa, kresťanská filozofia) si aj za čias duchovného „glajchšaltovania” udržala svoj demokratický pojem slobody myslenia, kritiky, presvedčenia. Dôkazy jasne popierajú toto tvrdenie. Vieme, že *slovenská filozofia — až na nepatrné výnimky — slúžila tzv. Slovenskému štátu, a aby mohla toto poslanie aj ďalej plniť, t. j. slúžiť buržoázii, reakcii a udržiavať duch klérofašizmu — Dieška s rozhorčením odmieta „hocaké zásahy do jej zdravého, slobodného a demokratického vývinu”*.¹⁵ Slovenská filozofia si vraj nedá politicky diktovať, lebo svoje poslanie chápala vždy „ako nadpolitickú, univerzálnu službu duchu a pravde”. Nehľadiac na negramotnosť a pojmovú pomätenosť tejto argumentácie, redakcia Filozofického sborníka službu „duchu a pravde” a „nadpolitickosť” si predstavovala tak, že propagovala výlučne fideistickú, reakčnú filozofiu. „Alebo ovládne filozofiu a ľudské myslenie

¹² J. Dieška, *Výhľady slovenskej filozofie*. Jej úskalia a budúcnosť. Filozofický sborník MS VI—VII, č. 4, T. Sv. Martin 1946, 276.

¹³ Tamže, 277.

¹⁴ Tamže, 278.

¹⁵ Tamže, 278.

— napísal Dieška — politická moc, alebo filozofia zdravá, kritická a realistická bude viesť politiku.”¹⁶ Tieto isté frázy opakuje redakcia v úvodníku *Pokračujeme . . .!* „Filozofii prichodí jedinej vytvárať syntézu, často z protív, živých mocenskými prostriedkami a záujmami nad touto priepasťou, a ona jediná prevyšuje tu všetky zložky ľudského myslenia.”¹⁷

Podívajme sa teda na to, aká to bola filozofia, ktorá utvárala túto „zdravú syntézu” a ktorá mala byť povolanou viesť našu politiku po roku 1945! To je Dieškov *Kritický či intuitívny realizmus*, Poslom božského srdca Ježišovho v Trnave roku 1946 vydaný 350 stranový preklad spisu jezuitu Fr. Šanca *Dejiny filozofie*, Matica slovenská vydáva roku 1946 spis *Dejiny biologických teórií* od Novikova, kde autorbiológ hovorí o mystickom pojme duša, o stvorení, A. Hirner vydáva roku 1946 protimarxistickú sociológiu *Človek a spoločnosť*, C. Dudáš v spise *Problém rovnosti*, vydanom roku 1946 ostro útočí proti materializmu a komunizmu, neoscholastik J. Bubáň abstraktne si filozofuje o slobode „pre všetkých” (*Filozofia slobody*), Lošskij uverejňuje roku 1946 svoj mystický spis *Absolútne kritérium pravdy* atď., atď. Ba máme tu ešte niečo horšie: po februári roku 1948 Štefan Hatala vydáva v Košiciach otvorene klérofašistický spis *Kresťanský spoločenský poriadok*, a podobne po februári 1948 vychádzajú nákladom Tranoscia v druhom vydaní Osuského *Prvé slovenské dejiny filozofie*, vo svojom naivnom objektivizme zrovna záškodnícke. Je až zarážajúce, že pod firmou „nadpolitickosti” a „univerzálnej služby duchu a pravde” mohlo byť u nás propagované takéto filozofické tmárstvo, a ešte viacej prekvapuje, že pokrokoví filozofickí pracovníci na Slovensku prechádzali — až na náhodilé, vcelku okrajové polemiky — nad touto spiatočnickou filozofickou epidémiou takrečeno bez pošimnutia. Veď redakcia Filozofického zborníka pokračuje v tejto „nadpolitickej” filozofii aj v rokoch 1947—48, a do redakcie vedľa Diešku, Chladného-Hanoša, Šurjanského sú pribraní — aspoň na papieri a bez ich súhlasu — ako spolupracovníci St. Felber, L. Bakoš, M. Topoľský, I. Hrušovský. Redakcia vyhlasuje,¹⁸ že sa bude pridržiavať doterajšej línie, to znamená, že sa bude propagovať fideizmus, scholastika, tomizmus, intuitivizmus,

¹⁶ Tamže, 279.

¹⁷ Filozofický zborník MS VI—VII, č. 11, T. Sv. Martin 1946, 2.

¹⁸ Filozofický zborník MS VIII, č. 1, T. Sv. Martin 1947, 53.

že bude prinášať siahodhlé, nadšené recenzie o Rádlovej *Úteche z filozofie*, o diele Gilsona *Le tomism*, C. Giacona *La seconda scolastica* atď., atď. Propagovanie tohto filozofického tmárstva, mysticizmu a fideizmu, vitalizmu, finality, štrukturalizmu, celostnej psychológie, typológie, náuky o hodnotách atď. označuje Dieška v mene redakcie ako „prísnu slobodu myšlienkového prejavu, objektívnej skutočnosti a vedeckej striktnosti“.¹⁹

RAFINOVANÉ METÓDY KLÉROFAŠISTOV V IDEOLOGICKOM BOJI PO ROKU 1945

Poukážeme tu ešte na to, ako klérofašisti po roku 1945 upotrebovali veľmi rafinované metódy najmä pri „vyvracaní“ základného pojmu materialistickej filozofie — primárnosti hmoty. V tomto „vynikal“ J. Dieška ako typický predstaviteľ ľudáckej ideológie a filozofie po roku 1945. Jeho pomerne krátka politická a filozofická aktivita je tým nebezpečnejšia, že Dieška vystupoval ako „kritik“ fašizmu a že zaujímal pózu „nadpolitického“, „objektívneho“ filozofa. Aj jeho kokeťovanie s dialektickým materializmom bolo iba zastieracím manévrom, ktorým sa snažil vniesť zmätok do pokrokového filozofického tábora, hľadajúceho cestu k marxizmu.

Ľudácki a kresťanskí filozofi po roku 1945 sústredili svoje útoky proti materializmu. Snažili sa všemožne zamotať pojem hmoty a ducha, bytia a vedomia. Túto tendenciu sledovalo aj ich rozlíšenie ontologického a metafyzického pojmu hmoty. Pojem hmoty materialisti zamieňajú vraj pojmom reality. „Je predsa rozdiel — napísal Dieška — medzi vnútornou, ontologickou štruktúrou hmoty a medzi jej vonkajším vzhľadom ako realitou.“²⁰ Rozumie sa, že pre kresťanských filozofov v dôsledku ich abstraktno-špekulatívneho myslenia a používania metafyzickej metódy dôkazy z prírodných vied nič neznamenajú. Dôkazy z paleontológie a iných vied sú vraj „romantickou smelosťou“ a dialektici by si mali — tak radí M. Chladný-Hanoš — vziať vzor od „samého svojho učiteľa Engelsa, ktorý hneď v prvej časti *Anti-Dühringa* jasne

¹⁹ Tamže, 53.

²⁰ J. Dieška, *Problém neotického realizmu v Leninovom diele Materializmus a empiriokriticizmus*, Filozofický zborník MS VI—VII, č. 2—3, T. Sv. Martin 1946, 104.

ukazuje svoju nedôveru nielen ku geológii (lebo veď pri geologických procesoch nikto z ľudí nebol pozorovateľom), ale aj k ostatným prírodným vedám, hoci sa chcú volať exaktnými (vypočítava aspoň astronómiu, mechaniku, fyziku a chémiu), lebo akonáhle sa k nim človek priblíži, už sa nájde v roji hypotéz”.²¹ A keďže podľa tohto sofistu svedectvo prírodných vied nestojí zanič, „činiteľovi duchovnému (ideám) bude treba priznať *primát* v hierarchii dejinotvorných činiteľov”.²² O toto ide všetkým kresťanským filozofom, idealistom: „dôkaz” o tom, že primát patrí duchovnému princípu, ideí, duchu, bohu, „stvoriteľovi” — ako prvej príčine. Dieška žiada pozitívny dôkaz o tom, že „existuje vonkajší svet, že jestvujú predmety a osoby mimo nás a že ich existencia nie je závislá od nášho poznania a uvedomovania si ich”.²³ Dieška nesprávne argumentuje, že dialektický materializmus pokladá hmotu a ducha, „objekt a subjekt” za danosti rovnakej materiálnej povahy, a že z hľadiska materializmu nemožno uznávať existenciu vedomia, myslenia a ducha.²⁴ Odmieťa aj „teóriu odrazu”, a téza, že kritériom platnosti a pravdivosti obrazu je prax, vraj nestačí, lebo to je presvedčivosť praktická a nie logická.²⁵ Dieška povýšenecky odmieta materializmus, lebo má korene „v jednoduchosti a nivelizácii”, a neprijíma ani kritický realizmus, lebo sa zakladá tiež na teórii odrazu. Podľa neho má pravdu jedine intuitívny realizmus (v podstate je to objektívny idealizmus), ktorý uznáva existenciu vonkajšieho sveta ako „bezprostredné nazeranie alebo intuíciu samej originálnej, pôvodnej skutočnosti”.²⁶ To je len zdanlivý dualizmus ducha a hmoty. Ak sa tu ide ku koreňom — dokazuje Dieška — tak sa v zmysle dynamickej teórie hmoty N. Losského (hmota = rad procesov prifahovania a odpudzovania) ruší aj tento dualizmus, ale v opačnom zmysle ako u dialektického materializmu, t. j. od hmoty k duchu a nie od ducha k hmote.²⁷

²¹ Dr. M. Chladný — Hanoš, *Okolo filozofie sociologickej školy hospodárskej* Filozofický zborník MS VI—VII, č. 4, T. Sv. Martin 1946, 257. Porov. polemický článok I. Hrušovského „*Okolo filozofie sociologickej školy hospodárskej*”, *Philosophica Slovaca* I, Bratislava 1946, 216—218.

²² Tamže, 265.

²³ J. Dieška, c. d., 114.

²⁴ Tamže, 113.

²⁵ Tamže, 119.

²⁶ Tamže, 132.

²⁷ Tamže, 132.

Čiže — a to je najpodstatnejšie v celej tejto nechutnej motanici pojmov — zostáva idealizmus, fideizmus, spiritualizmus ako základ, podstata sveta. Toto je noetický základ ľudáckej ideológie aj v jej fašistickej, aj v jej tzv. demokratickej podobe. Nové termíny nič nemenia na obsahu. Intuitívny realizmus je mysticizmom a tmárstvom najhoršieho druhu. Dieška dôvodí, že intuitívny realizmus uznáva síce fyzicko-fyziologické procesy, ale okrem toho existuje „na základe pevnej analýzy vedomia poznávajúceho subjektu ešte rad procesov čisto duchovných, psychických, ktorých nositeľom je v subjekte sa nachádzajúci logický prvok „ja“. Aj činiteľ, aj akty sú „čisto duchovné“, „intencionálne“. Teda samá mystika, iracionalizmus, tmárstvo. Reakčnosť tejto filozofie najlepšie vynikne z tohto Dieškovho uzáveru: spor o tom, či má pravdu materializmus alebo spiritualizmus nerozhodne vraj len noetika, ale „celé ľudské úsilie o poznanie pravdy, zmyslu života a sveta, t. j. veda, filozofia, ba aj náboženstvo“.²⁸

Dieška má pravdu v tom, že spor medzi materializmom a idealizmom nerozhodne len noetika. A nerozhodne ho ani nijaké hľbanie o „zmysle života a sveta“, nijaká veda a filozofia, a náboženstvo už vonkoncom nie. *Tento spor je už definitívne rozhodnutý — a to v prospech materializmu, dialektického a historického materializmu. Spor o „zmysle života a sveta“ už dávno rozhodol víťazný boj proletariátu, boj ľudových mäs proti kapitalizmu, proti vykorisťovaniu.* Tento spor nie je v podstate ideologický, tým menej náboženský: jeho korene spočívajú v materiálnych, v triednych podmienkach ľudskej spoločnosti. To je spor medzi kapitalizmom a socializmom. Od roku 1917 sa už jasne rysuje víťazstvo socializmu na celom svete, a to je aj víťazstvo vedy, aj materializmu a napokon aj pravdy. Porážkou kapitalizmu v svetovom meradle zmizne aj buržoázna ideológia, aj idealistická filozofia so všetkými svojimi pestrými formami.

Keď aj naširoko rozvádzame novoľudácke scholastické úvahy o podstate skutočnosti, sme si vedomí toho, že koniec-koncov ide o problémy materiálne, sociálne, politické. Ideálne je iba materiálne presadené do nášho vedomia. Obhajoba tomizmu, intuitivizmu, mysticizmu a vôbec idealizmu je v podstate obhajobou kapitalizmu, vykorisťovania.

Ľudácka ideológia a filozofia bola po roku 1945 materiálne zakotvená v súkromnovlastníckom sektore nášho hospodárstva. Politickou oporou

²⁸ Tamže, 141.

bola jej DS, najmä po 6. apríli 1946 — po dohode vedenia DS s predstaviteľmi Ľudákov. Buržoázni nacionalisti vo vedení KSS nesú tiež nemalú vinu na tom, že sa Ľudáctvo aj politicky zaktivizovalo a že sa boj proti prejavom Ľudáckej ideológie nedial intenzívnejšie a sústavnejšie ani po februári 1948. Dieška, Chladný-Hanoš, Dudáš a iní apologeti kapitalizmu svoju klérofašistickú činnosť prikrývali plášťom kresťansko-demokratickým. Objektívne im v tom pomáhali aj niektorí tzv. pokrokoví filozofi, ktorí za tzv. Slovenského štátu stáli proti oficiálnej Ľudáckej ideológii. Za pekne aj demokraticky a humanisticky znejúcimi frázami treba vidieť záujmy tried, ciele a túžby určitých spoločenských vrstiev. Tak je to aj s Ľudáckou ideológiou a filozofiou. V období tzv. Slovenského štátu Ľudáci vyznávali „kresťanský totalitarizmus”,²⁹ po roku 1945 hlásili sa ku „kresťanskému solidarizmu”, ako som na to už poukázal. *Nová situácia, demokratizácia nášho spoločenského života vyžadovala aj demokratizáciu frazeológie.* Ľudákom a ich ideológom šlo v podstate o záchranu kapitalizmu, o podržanie výsad buržoázie a cirkví, a preto — tlakom pomerov donútení — pripúšťali určité „sociálne reformy” v duchu encyklik Lva XIII. a Pia XI. V ideologickej oblasti sa ich záujmy a ciele odrážali v zmesi reakčných sociálno-filozofických teórií T. Akvinského, Nietzscheho, Sorela, von Kettelera, Spenglera, Rosenberga, v aktivizme Maritaina a Blondela, v iracionalizme Pascala, v intuitivizme Bergsona a Losského atď. Žiaľ, ani slovenská marxisticky orientovaná filozofia, ktorá sa neopierala dosť silne o robotnícku triedu a o politiku KSČ, nebola v rokoch 1945—47 na výške svojich úloh a nedostatočne odhaľovala reakčný charakter tzv. kresťanskej filozofie.

MARXISTICKÁ FILOZOFIA V DEFENZÍVE V ROKOCH 1945—47

O marxistickej filozofii na Slovensku nemožno hovoriť bezprostredne po roku 1945. Možno pripustiť, že tu existovala pomerne malá skupina pokrokových filozofov, orientujúcich sa pomaly a s námahou na marxizmus. Vysvetlenie tejto okolnosti treba hľadať nielen v spoločenských a politických pomeroch tzv. Slovenského štátu, ale aj v podmienkach predmníchovskej republiky, a aj v situácii, ktorá vznikla

²⁹ Dr. Štefan Polakovič, *K základom Slovenského štátu*. Filozofické eseje, T. Sv. Martin 1939, 119.

hneď po oslobodení našej vlasti Sovietskou armádou. Nie poslednou príčinou tohto neutešeného stavu bolo aj to, že pokrokoví filozofi sa prebýjali k marxizmu akosi živelne, poväčšine izolovaní od robotníckej triedy, od hnutia, od strany.

Slovensko nastúpilo cestu rýchleho prekonávania svojej hospodárskej, sociálnej a kultúrnej zaostalosti, cestu všestranného rozvoja svojho národného života budovaním nového, socialistického poriadku vďaka tomu, že Československá republika bola oslobodená slávnou Sovietskou armádou.³⁰ *Pod záštitou Sovietskeho sväzu a pomocou českej robotníckej triedy, vedenej KSČ, začal mohutný a všestranný prerod Slovenska.* Naš pracujúci ľud s veľkým nadšením pristúpil k budovaniu nového poriadku. Hneď v prvých rokoch po oslobodení, napriek tomu, že reakčná buržoázia a buržoázni nacionalisti vo vedení KSS hatili tento proces, docielili sa pozoruhodné výsledky. *Ale slovenská pokroková filozofia stála dosť ďaleko od tohto boja.* Nevymanená dosiaľ spod vplyvu buržoázno-filozofických smerov a metód riešila svoje „problémy“. Bola ešte menej spiata so spoločenským a politickým životom ako filozofia reakčná, tzv. kresfanská. Zmena, ktorá nastala vo vedení KSS po auguste 1945, keď sa s. V. Široký dostal na čelo strany, v kultúrnej a ideologickej oblasti sa nemohla priaznivo prejavíť pre nemarxistickú koncepciu kultúrno-politickej práce Novomeského. Ideologickým a filozofickým otázkam bola venovaná len malá pozornosť. Niektorí marxistickí filozofickí pracovníci (napr. L. Szántó), ktorí by boli mohli posilniť pokrokový filozofický front, boli zavalení politickou, straníckou a organizačnou prácou, a o filozofické otázky sa nezaujímalí.

Slovenskí pokrokoví filozofickí pracovníci, aj keď niektorí z nich boli politicky činní, boli vo svojej filozofickej tvorbe odtrhnutí od všeobecného politického diania, od výstavby, od strany. Zaujímalí sa o svoje individuálne, abstraktné a úzko teoretické problémy. Nepobadali, ako reakčná buržoázia zbiera sily, ako chce zmarif ďalší vývin národnej a demokratickej revolúcie, *ako na kultúrnom a filozofickom fronte nastupuje a zaujíma nové pozície ľudácka ideológia v demokratickej a kresfanskej maske.* Necháпали, že sa agroľudácka reakcia stáva v ideológii ešte útočnejšou ako v politike. Pokrokové sily boli

³⁰ Viliam Široký, *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, Bratislava 1952, 206.

v defenzíve. „Súčasne však reakčné sily očividne dvíhali hlavu, stupňovali svoju aktivitu a čoraz otvorenejšie útočili proti základom ľudovej demokracie. Pod blahovoľnou ochranou buržoázno-nacionalistických úchylkárův vo vedení KSS mohli v strane a mimo strany voľne šarapatíť šovinistické a ľudácke živly, mohli sa v strane udomáčniť pracovné metódy, úplne cudzie komunistickým stranám a priečiace sa duchu leninsko-stalinského učenia.“³¹

Aké úlohy vyplývali z tejto situácie pre pokrokových a najmä marxisticky orientovaných filozofov? Prejsť do útoku — na širokom filozofickom fronte — proti reakčným silám, ktoré podrývali základy ľudovej demokracie. *Odhaľovať, demaskovať ideológov agroľudáctva, ktorí sa skrývali pod kresťansko-demokratickú masku.*

Stačili naši filozofickí pracovníci na túto úlohu? Odpoveď je stručná: nie, alebo len v pranepatrnej miere. Zafažení buržoáznu výchovou a ideológiou, vzdialení od verejného, politického života a odkázaní na seba sa len pomaly prebýjali k marxizmu. Diela klasikov marxizmu-leninizmu nepoznali v dostatočnej miere. K teoretickej neujasnenosti, k buržoáznej metodológii sa družila často nejasná, abstraktná, nemarxistická terminológia. Filozofické problémy boli riešené na akademickej pôde — izolovane od potrieb a úloh našej ľudovodemokratickej spoločnosti.

Aká bola situácia na filozofickom fronte v rokoch 1945—47? Nehovoriac o tzv. kresťanskej (ľudáckej) filozofii, ani medzi tzv. pokrokovými a marxistickými filozofmi nebolo ešte nijakého diferencovania.³² Filozofi-materialisti sa zväčša vyhýbajú pojmom marxizmus-leninizmus, prípadne aj miesto pojmu materializmus hovoria realizmus: napr. St. Felber v úvahe *Reálny svet a jeho poznávanie* vôbec neupotrebuje výrazy marxizmus, materializmus, dialektika, hoci je zrejmé, že Felber stojí na pozíciách materializmu.³³ Na druhej strane treba priznať, že príspevok St. Felbera patrí medzi marxisticky najvyspelejšie v zborníku *Philosophica Slovaca I*. Inak sú znalosti z marxizmu-leninizmu u väčšiny filozofických pracovníkov nedostatočné: nespájajú teóriu

³¹ Tamže, 211.

³² V zborníku *Philosophica Slovaca I*, Bratislava 1946, medzi prispievateľmi článkov zásadného rázu sa striedajú mená Anton Štefánek, Svätopluk Štúr, Stanislav Felber, Juraj Ciger, Michal Topoľský, Tomáš Pardel, Igor Hrušovský, Ľudovít Bakoš.

³³ *Philosophica Slovaca I*, Bratislava 1946, 68—103.

s praxou, filozofický front je izolovaný od politického boja, v príspevkoch sa prejavuje objektivizmus a úsilie po „vedeckosti“, filozofia klasikov marxizmu-leninizmu a sovietska vedecká a filozofická tvorba patrí medzi okrajové problémy. Filozofia nereaguje na aktuálne spoločenské a politické udalosti. Marxistickí filozofickí pracovníci neodhaľujú sociálne korene klerikálnej a vôbec reakčnej filozofie. Polemiky sa pohybujú na línii gnozeologickej, logickej, abstraktnej. V recenziách sa kladne hodnotia aj niektoré nemarxistické, ba protimarxistické diela.

Zlepšenie na marxistickom filozofickom fronte nastáva až po februári 1948, čo sa čiastočne prejavuje aj v II—III sborníku *Philosophica Slovaca*.³⁴ *Februárové udalosti znamenali podstatný prelom aj v ideologickej oblasti, vo filozofii, a od toho času možno zaznamenať aj smelší nástup do boja proti zvyškom buržoáznej ideológie a za rozvíjanie marxistickej filozofie.* V úvodnom slove redakcia zdôrazňuje, že slovenskí filozofickí pracovníci si majú čím skôr dôkladne osvojiť „svetonáhlav robotníckej triedy, marxizmus-leninizmus, ktorý je jedine vedecký a pokrokový, a spod zorného uhla tohto svetonáhľadu majú riešiť všetky otázky kultúry, vedy a filozofie.“³⁵ No jestvuje tu ešte akási zotrvačnosť (dedičstvo r. 1947—48), objektivizmus sa prejavuje v tom, že sú roku 1949 uverejnené príspevky A. Štefánka a Sv. Štúra, že štúdie zásadného významu majú napospol nepolitický, abstraktný charakter. V diskusiách a rozhľadoch sa ukazuje aspoň čiastočný záujem o problémy marxistickej filozofie, o sovietsku vedu a filozofiu. V recenziách sa ešte vždy mnoho miesta venuje buržoáznej vede a filozofii, aj keď v nich vidieť už marxistické hodnotenie. No malá pozornosť sa venuje dielam klasikov marxizmu-leninizmu a marxistickej filozofii vôbec. Náš filozofický front ešte stále postráda bojovnosť, straníckosť, principiálnu dôslednosť. *Filozofia nereaguje na aktuálne politické problémy, neodhaľuje zvyšky klérofašistickej a vôbec nepriateľskej ideológie a filozofie, ako sa prejavovali v posledných ročníkoch sborníkov Matice slovenskej.*

Za takejto situácie na filozofickom fronte — najmä do februára 1948 — nebolo možné viesť dôkladný a sústavný boj proti zvyškom ľudáckej a inej nepriateľskej ideológie.

³⁴ *Philosophica Slovaca* II—III, Bratislava 1947—48 (vyd. r. 1949).

³⁵ Naše nové úlohy. *Philosophica Slovaca* II—III, Bratislava 1949, 7.

Malá bojovnosť marxistickej filozofie úzko súvisela so spoločenskými pomerami a s politickou situáciou. *Filozofickí pracovníci žili v politickej izolovanosti a trpeli teoretickou neujasnenosťou.* Buržoázny nacionalizmus vo vedení KSS a v oblasti kultúrnej politiky bol tiež veľkou prekážkou, že marxistickí filozofi v rokoch 1946—49 nemohli úspešnejšie rozvinúť boj proti nepriateľským ideológiám.

Boj na širokom kultúrnom a filozofickom fronte proti zvyškom ľudáctva a ostatným formám nepriateľskej ideológie začal až po IX. sjazde KSČ roku 1949 a po IX. sjazde KSS roku 1950 — po odhalení a rozdrvení buržoáznych nacionalistov, kozmopolitov a iných nepriateľov našej ľudovodemokratickej vlasti.

BOJ PROTI ZVÝŠKOM ĽUDÁCKEJ A INEJ NEPRIATELSKEJ IDEOLÓGIE PO FEBRUÁRI 1948

Reakčná buržoázia bola vo februári 1948 na hlavu porazená. Jej pokus o základný zvrat mocenských síl, o obnovenie kapitalizmu v našom štáte sa nepodaril. Až po februári mohol byť do dôsledkov splnený vládny program, uskutočnené národné poistenie, revízia prvej pozemkovej reformy a prijatá nová ľudovodemokratická ústava. Rozšírená a upevnená bola hospodárska základňa nášho ľudovodemokratického poriadku. Socialistický sektor sa upevnil a rozšíril. Bola zaznamenaná postupujúca hospodárska konsolidácia a postupný rast výroby a spotreby. S politickou konsolidáciou šiel ruka v ruke aj kultúrny rozmach.³⁶

Po februári 1948 stratila už nepriateľská, teda aj ľudácka ideológia svoju domácu politickú oporu v reakčných buržoáznych stranách. No to neznamená, že politickou porážkou reakčnej buržoázie zanikla aj reakčná ideológia. Aj prežitky ľudáckej ideológie sa udržiavali v rozličných formách dlho. A nie sú úplne likvidované dodnes. — V čom bola živná pôda týchto prežitkov a zvyškov? Predovšetkým v tom, že súkromnovlastnícky sektor nebol doteraz likvidovaný v poľnohospodárstve, ďalej, prežitky sú udržiavané zahraničnou propagandou — rozhlasom, a napokon aj reakčné kňazstvo a cirkvi, zneužívajúc nábo-

³⁶ Klement Gottwald, *Kupředu k vybudování socialismu v naší vlasti*, Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25—29. května 1949. Praha 1949, 96—98.

ženské čítanie dedinského ľudu a opierajúc sa o Vatikán pomáhajú udržiavať iskru dohasínajúcej klérofašistickej ideológie.

Po februári nastal veľký rozmach hospodárskeho, politického a kultúrneho života aj na Slovensku. Zvyšky buržoázneho nacionalizmu a iných buržoáznych ideológií podlamovali líniu zatlačovania a obmedzovania kapitalistických živlov v poľnohospodárstve, spomaľovali aj tempo kultúrnej revolúcie, rozmach vedy, umenia, filozofie. Buržoázni nacionalisti sa snažili izolovať školstvo a celý kultúrny život od politiky strany, od politiky výstavby socializmu. „Podobne pôsobili Husák a Novomeský v celom kultúrnom živote a najmä medzi inteligenciou. Husák a Novomeský priamo prekážali príslušníkom inteligencie, ktorí sa vo svojej veľkej väčšine úprimne a s poctivými úmyslami dali do služieb výstavby socializmu, aby bezvýhradne prijali a osvojili si novú koncepciu štátnej ideológie, ideológiu marxizmu-leninizmu, aby videli v Sovietskom sväze v každom smere svoj veľký vzor a príklad.“³⁷ Za takýchto okolností ideológia marxizmu-leninizmu len ťažko prenikala a v rozličných oblastiach kultúry, v umení, vo vede a filozofii vplyv buržoáznej ideológie bol veľmi silný. Veľká časť vedcov a filozofov sa stále dovoľávala kapitalistického západu ako autority. *Taká veľká uďalosť, akou bolo vystúpenie A. A. Ždanova (v júli 1947) v diskusii o Aleksandrovej knihe „Dejiny západoeurópskej filozofie“ nenašla v kruhu našich marxistických filozofov väčšiu odozvu.* Takmer celý náš kultúrny front bol zamorený objektivizmom, formalizmom, zvyškami štrukturalizmu, nacionalizmom a kozmopolitizmom; v nedostatočnom vyhľadávaní revolučných tradícií našej minulosti, aj v úzkostlivom vyhýbaní kritiky náboženstva (nie v propagovaní ateizmu, čo v tých podmienkach by nebolo bývalo politicky správne) prejavovali sa zvyšky porazenej, ale nie zničenej ľudáckej ideológie a filozofie.

Po februári 1948 ľudáctvo bolo porazené aj vo svojej kresťansko-demokratickej podobe. Na domácej pôde stratilo svoju mocensku-politickú oporu. *Zostala mu preto len cesta „nepolitická“: opierajúc sa o rozbité buržoázne živly, o dedinských boháčov, využívajúc náboženstvo a kryjúc sa cirkvou, Vatikánom, ľudácki ideológovia sa snažili uplatňovať „vedeckou“ cestou. Z politického a ideologického frontu*

³⁷ Viliam Široký, *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, Bratislava 1952, 250.

zmizli Dieška, Dudáš, Chladný-Hanoš a i. No zostali maskovaní reakčníci, a vyskytli sa aj takí filozofickí pracovníci, ktorí z politicko-ideovej neujasnenosti viac-menej živelné zotrúvali na platforme ľudáckej ideológie. Neprekvapuje preto, že pri usmerňovaní nášho kultúrneho života Husákom a Novomeským mohla ešte po februári 1948 vyjsť klérofašistická kniha *Kresťanský spoločenský poriadok* od Štefana Hatalu. K nej sa radia v určitom zmysle tiež po februári vydané *Prvé slovenské dejiny filozofie* od protestantského filozofa Samuela Št. Osuského. Vybrali sme tieto dve ukážky ako typické, podobných prác možno je aj viacej.

Štefan Hatala vo svojej knihe³⁸ nepropaguje slovenský národný socializmus ani totalizmus, on prosto „vedecky“ obhajuje potrebu kresťansko-katolíckeho usporiadania spoločnosti, stavovské zriadenie, solidarizmus v duchu pápežských encyklik. Kto pozorne prečíta túto knihu, ľahko sa presvedčí, že *Hatalove sociálne teórie sa pohybujú na línii programu HSLS*. V spoločnosti musia byť vraj bohatí a chudobní, rozdiely v sociálnom postavení vyplývajú z majetku, zo súkromného vlastníctva, z výsledku práce, z rozdielnosti nadania, z ľudskej prirodzenosti atď. Keďže takto „uhájil“ večnosť vykorisťovateľského poriadku, kapitalizmu, Hatala prichádza aj s návrhom na „riešenie“: spoločnosť sa musí snažiť o zmiernenie týchto krikľavostí, filantropiou i milosrdenstvom zmenšovať biedu. Vodcom je preto Kristus a nie Lenin. Hatala uznáva potrebu riešenia „sociálnej otázky“. Aké to má byť riešenie? Proti revolúcii, proti triednemu boju, proti socializmu — v duchu „kresťanskej lásky“. Cirkvi sa vraj nestotožňuje ani s kapitalizmom, ani so socializmom. Je za vlastné riešenie, v ktorom sa uznáva „spoločenská funkcia kapitálu“, harmonická spolupráca všetkých zložiek a stavov spoločnosti. Spoločenská výstavba sa má uskutočniť rozčlenením sväzov v tomto poriadku: ekonómia, kultúra, zdravotníctvo, štátna správa a bohoslužba.³⁹ Najdôležitejšie podľa Hatalu je to, že v spoločenskej sústave sväzov nejestvuje osobitná kategória robotníctva, a že najvyššie miesto tu patrí cirkvi. „V spoločenskej sústave sväzov — píše Hatala po februári 1948 — nejestvuje kategória tzv. robotníctva ako nemajetnej triedy, ale všetci príslušníci sväzu pracujú na svojom mieste... Postavenie robotníctva ako osobitnej

³⁸ Štefan Hatala, *Kresťanský spoločenský poriadok*, Verbum, Košice 1948.

³⁹ Tamže, 107

triedy je v dnešnej spoločnosti znetvorením povahy vecí.⁴⁰ *Možno hovoriť jasnejšou, ľudáckejšou rečou proti robotníckej triede, proti socializmu, proti nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu?! Hatala pokračuje: v spoločenskej sústave je tu ešte najvyššia moc, cirkev, Vatikán, ktorému patrí posledné slovo v otázke súkromného aj verejného života. Píše doslovne: „Neodvisle od sväzu a štátu vo všetkých sväzoch má svoje miesto krajinská provincia svetovej Cirkvi (podčiarkol A. S.) so svojím duchovenstvom, lebo jej pozitívne Božie rozhodnutie určilo starosť o bohoslužbu a duchovnú službu ľudstvu. Jej úlohy sú hlavne: starosť o Boží kult, starosť o výchovu osobnej aj spoločenskej mravnosti, na základe prirodzeného rozumu aj zjavenej pravdy, všeobecná náboženská výchova, súdnicstvo svedomia, vysluhovanie sviatostí. Treba zdôrazniť, že k starosti o výchovu a k vykonávaniu úradu súdnicstva svedomia patria všetky veci prirodzeného aj zjaveného zákona mravnosti, okrem toho veci svetonáhľadu v najvšeobecnejšej šírke, spôsob súkromného aj verejného života.”⁴¹ Ťažko je vniknúť bez hlbšej analýzy do rafinovanosti a jezuitskej preluhanosti týchto klérofašistických téz o výlučnom práve cirkvi a duchovenstva v otázkach súkromného a verejného života, vo veci svetonáhľadu a vo všetkých otázkach mravnosti. Je možná ešte totalitnejšia vláda tmárstva nad človekom? *Kresťanský totalitarizmus Št. Polakoviča sa tu ukazuje vo svojej neskrývanej, ľudáckofašistickej podobe. Na veci nič nemení, že sa tu necituje Hitler alebo Mussolini, Rosenberg alebo Goebbels. Najvyššou autoritou pre Hatalu sú pápež Lev XIII. a Pius XI., ktorí zavrhnú „blud socializmu”, lebo sa „protiví prirodzeným právam človeka, jednotlivca aj rodiny a ohrozuje verejný pokoj a blahobyť.”⁴² Ozdravenie ľudskej spoločnosti je možné len „spoluprácou zamestnávateľov a robotníkov, pokojne vyladenou prácou rozličných tried a potlačením socialistických organizácií.”⁴³ Sociálnu otázku je vraj povoláná vyriešiť jedine cirkev, lebo je ona neprekonateľná aj v náuke, „lebo stojí na jedine správnom, univerzálnom stanovisku, na stanovisku integrálnom.”⁴⁴**

Škoda ďalších slov o tejto tmárskej propagande, o tejto klérofašis-

⁴⁰ Tamže, 110—111.

⁴¹ Tamže, 113—114.

⁴² Tamže, 217.

⁴³ Tamže, 243.

⁴⁴ Tamže, 247.

tickej filozofii. Nazdávam sa, že nie sú potrebné ďalšie dôkazy o spojitosti filozofie a politiky u tých, ktorí sa pokrytecky obháňali frázami o „objektívnosti“ vedy a „nepolitickosti“ filozofie. Vo veci prekvapuje dnes iba to, že takáto fašistická a protisocialistická propaganda bola možná u nás po víťaznom februári 1948. *Svedčí to nepochybne o malej bdelosti a bojovnosti na ideologickom a filozofickom fronte. O podceňovaní ideologickej práce. O nepochopení súvislosti medzi výstavbou socializmu a otázkami kultúry, ideológie, teórie.* Preto tak dlho mohli niektorí predstavitelia oboch cirkví, katolíckej i protestantskej, pokračovať v zločinnej politike HSLS a DS. Proces proti zradným biskupom a kňazom, proti Vojtaššákovi, Buzalkovi, Gojdičovi a i. ukázal, že reakčná ideológia a filozofia má ešte svoju sociálnu oporu predovšetkým v cirkvách, najmä vo Vatikáne, v tomto agentovi amerického imperializmu.

Podobné „poslanie“ ako Hatalova neotomistická filozofia mali plniť aj *Prvé slovenské dejiny filozofie* od S. Š. Osuského. Nezáleží na tom, či je nejaký rozdiel — v hraniciach idealistického svetonáhľadu a v stupni subjektívnosti — medzi filozofiou Hatalovou a Osuského. Objektívne sa našli obidvaja na spoločnej platforme: v službe úhlavných nepriateľov nášho ľudovodemokratického zriadenia.

Podám tu len malú ukážku z tejto knihy, ktorá vyšla nákladom Tranoscia tiež po februári 1948. Nie je podstatné pre nás to, že Osuskému filozofia odpovedá na otázku „zmyslu sveta a života“, že je to „v myšlienkovvej sústave vyjadrená snaha byť múdrom“ a že „filozofia vyšla z náboženstva a vracia sa k Bohu“.⁴⁵ U filozofujúceho teológa takéto chápanie filozofie neprekvapuje. Všimnime si len časť *Od socializmu k boľševizmu*, kde na str. 372—375 vykladá základy dialektického materializmu, gnozeológiu, estetiku, etiku a materialistické chápanie dejín. Osuský vedome falšuje a prekrucuje zmysel slov, vulgarizuje, ohovára. Čo slovo, to nezmysel. Rafinované útoky náboženského tmára proti komunizmu, pokroku, vede, materialistickej filozofii. Uvádzam na ukážku tieto dve „perly“: boľševici spočiatku všetko chápali „materialisticky, najprv čiste mechanicky, od roku 1929 ekonomicko-dialekticky“.⁴⁶ Uzáver jeho uvažovaní o marxistickej filozofii

⁴⁵ Dr. Samuel Št. Osuský, *Prvé slovenské dejiny filozofie*, Bratislava 1948, 8—9.

⁴⁶ Tamže, 372.

je takýto: „Masa je viditeľným bohom komunizmu, ku ktorej sa druží druhá modla, stroj, ktorej sa korí ruský boľševik, ako sa predtým koril ikonám.“⁴⁷ Poznemenávam ešte: v prehľade „ruského filozofického myslenia“, kde sú bez akéhokoľvek systému uvádzaní reakční, pokrokoví a marxistickí filozofi, desať povrchných riadkov venoval Leninovi, k nemu druží Trockého a o Stalinovi sa zmieňuje iba na konci — jediným riadkom.⁴⁸ Svoje skutočné sympatie prezrádza, keď o „filozofii“ Adolfa Hitlera píše na dvoch stranách a keď konštatuje, že nacizmus „ponecháva súkromné vlastníctvo pre iniciatívu, tvorivosť, ale stavia ho do služby národa“. Kapitál je vraj tvorivý a nie koristný. „Podnikateľ aj robotníci majú totožnú sociálnu funkciu: slúžiť potrebám celku a nestáť v službe zisku jednotlivca.“⁴⁹

Ako vidieť z týchto príkladov, *niet nijakého rozdielu medzi „sociálnou teóriou“ nacistov a kresťanských sociálnych teoretikov, medzi filozofiou Hatalavou a Osuského. Je to konečne prirodzené: reakčná ideológia je odrazom reakčných triednych, politických a hospodárskych záujmov a cieľov.*

Prednou úlohou marxistických filozofických pracovníkov bolo bojovať proti takýmto a iným prejavom buržoáznej ideológie. No situácia v rokoch 1948—49 nebola taká jednoduchá. Otvorení širitelia buržoáznych ideológií zmizli z dohľadu. To však neznamená, že nepriateľská, teda aj klérofašistická ideológia neudržiavala sa vo forme rozličných nacionalistických a náboženských prežitkov a predsudkov. Časť pracovníkov filozofického frontu sa nápadne odmlčala, prípadne sa vyhýbala aktuálnym, konkrétnym témam. Aj v dielach niektorých marxistických vedcov a filozofov prejavovali sa tendencie úzkej odbornosti, objektivizmu a apolitičnosti. *Veľkou prekážkou, že sa ani roku 1949 nemohol ešte v plnosti rozvinúť filozofický front, boli dve úchylky: pravá, spočívajúca v buržoáznom nacionalizme, sociáldemokratizme a v úzkostlivom obchádzaní kritiky náboženstva, klerikalizmu; ľavá, prejavujúca sa vo vulgarizovaní a dogmatizme, školometstve, v citátománii a v abstraktnosti vo výklade marxizmu-leninizmu.*

Naši poprední filozofickí pracovníci tvorili i v tejto ťažkej situácii. Veď od roku 1949 vyšlo u nás viac pôvodných marxistických diel.

⁴⁷ Tamže, 375.

⁴⁸ Tamže, 371—372.

⁴⁹ Tamže, 295.

No tematika filozofických prác nebola väčšinou zameraná na konkrétne problémy, súvisiace s našou skutočnosťou. Ani u nás sa neprejavoval, ako o tom hovoril A. A. Ždanov v diskusii o knihe G. F. Aleksandrova, bojovný duch ani boľševické tempo. Filozofický front zaostával, a to viacej zo subjektívnych príčin. Ždanovove kritické slová možno aplikovať ešte vo väčšej miere na naše pomery: filozofická tvorba bola vo veľkej miere odtrhnutá od skutočnosti, premeny spoločenského života neboli zovšeobecňované, filozofia nebola dosť bojovná, stranícka, filozofi „nepozorovali fakty bezzásadovosti a bezideovosti v ideologickej práci, fakty zanedbávania súčasnej tematiky, fakty ponížovania, poklonkovania sa pred buržoáznou filozofiou“.⁵⁰ Formy, v ktorých sa buržoázna ideológia a filozofia prejavovala, ako už bolo pripomenuté, boli rozmanité. Boli podmienené celkovým vývinom spoločenských a politických pomerov. *Nastal tu proces splývania rozličných, často aj protikladných prvkov buržoáznej ideológie (napr. masarykizmu, klérofašizmu a sociáldemokratizmu) ako dôsledok zjednocovania rozbitých buržoázných živlov na spoločnej kontrarevolučnej a protikomunistickej platforme. Proti socialistickej ideológii, proti filozofii marxizmu-leninizmu vznikol jednotný reakčný front ľudácko-masarykovsko-protestantský. Za týmto reakčným ideologickým frontom stojí „kontrarevolučná svorka zradcov nášho ľudu na západe a reakčné živly u nás“.*⁵¹

Bolo by nesprávne, keby sme nevyzdvihli aj určité klady v práci našich marxistických filozofov. Aj v týchto neutešených podmienkach vykonali mnohí z nich kus osožnej práce. Vyšlo niekoľko cenných filozofických diel, aj úvah publikovaných v časopisoch, ktoré svedčia o prehlbujúcich sa znalostiach z marxizmu-leninizmu. V prvom rade tu treba spomenúť Igora Hrušovského, Ladislava Szántóa, Stanislava Felbera. Nadväzuje sa spolupráca s českými marxistickými filozofmi. O tom, že slovenská filozofia urobila veľký krok dopredu, svedčí najmä zborník prác z roku 1949.⁵²

⁵⁰ A. A. Ždanov, *Projev v diskusii o knize G. F. Alexandrova „Dějiny západoevropské filosofie“* 24. června 1947. O vědeckém světovém názoru. Rovnost Brno 1950, 31.

⁵¹ A. Novotný, *Niektoré otázky ideologickej, masovopolitickej a organizačnej práce strany*. Referát na Plenárnom zasadnutí Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, Praha 1953, 17.

⁵² *Philosophica Slovaca IV*, Bratislava 1949. V zborníku okrem prekladov významných sovietskych mysliteľov Leonova a Maksimova a príspevku bulharského

Nie je úlohou týchto riadkov podať hodnotenie našej marxistickej filozofie za posledné 3—4 roky. Nebolo by správne ani podceňovať, čo bolo vykonané u nás na filozofickom a vôbec na ideologickom fronte. No to nestačí. Sú tu ešte veľké nedostatky. *Naša filozofia musí byť bojovnejšia, nezmieriteľná voči buržoáznej ideológii, a čo je hlavné, musí byť zameraná na súčasnú problematiku.*

Naša filozofia sama nespĺní tieto úlohy. *Na ideologickom a vôbec na kultúrnom fronte musia bojovať nielen filozofi, ale aj prírodovedci, pedagógovia, umelci, literáti atď.* A to nie izolovane ako nejaká skupina uzavretých vzdelancov. *Boj na ideologickom fronte musí byť najtesnejšie spätý s úlohami našej socialistickej výstavby, s hrdinským úsilím našej robotníckej triedy, vedenej KSC, o vybudovanie socializmu v našej vlasti.* Budovanie novej, ekonomickej základne, nových materiálnych podmienok — to je základný predpoklad pre definitívne zúčtovanie s nepriateľskými ideológiami. Socialistická prestavba nášho hospodárstva, socialistická industrializácia Slovenska za pomoci českej robotníckej triedy, zvyšovanie hmotnej a kultúrnej úrovne nášho ľudu — tu sú dané predpoklady pre riešenie sociálnej i nacionálnej otázky, pre odstránenie ľudáckeho buržoázneho nacionalizmu v jeho najnebezpečnejšej forme, v tendenciách oživovania protičeskej nenávisli. K. Bacílek na plenárnom zasadnutí ÚV KSS v decembri 1953 hovoril o tom, že ľudácke separatistické tendencie na Slovensku ešte nevymizli. „Prejavujú sa na rôznych miestach v rôznej forme a časom prenikajú aj do radov členov našej strany.“⁵³

Často sú to ako malicherné spory. Súdruhovia diskutujú napríklad o „problémoch, či je správne na Slovensku užívať názov československé dráhy“. Niektorí sa rozčuľujú nad tým, keď dostanú český list, niektorí hovoria o nedostatkoch „českej národnej povahy“. Vplyv ľudáckeho separatizmu sa prejavuje aj v nedocenení pomoci českej robotníckej triedy v industrializácii Slovenska, v nedôvere voči českým technikom. Niektorí súdruhovia nechápu význam celoštátnych ministerstiev, vyskytujú sa hlasy aj proti českým profesorom a docentom, ktorí pôsobia

filozofa T. Pavlova je uverejnená podnetná štúdia I. Hrušovského *O socialistickú filozofiu a kultúru* (str. 31—80).

⁵³ Plenárne zasadnutie Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska v dňoch 18.—19. decembra 1953. Plnením uznesení Ústredného výboru KSC za ďalší rozkvet Slovenska. Referát Karola Bacílka. Bratislava 1953, 10.

na našich vysokých školách. Napr. v Košiciach sú aj takí pracovníci obchodu, predavači a predavačky, ktorí „s veľkou nechufou alebo dokonca vôbec nechcú predať tovar tým občanom našej vlasti, ktorí rozprávajú po česky”. Podobne sa vplyvy ľudáckeho separatizmu a nacionalizmu prejavujú aj v pomere k našim spoluobčanom maďarskej a ukrajinskej národnosti.⁵⁴

Bojovať proti takýmto a podobným prejavom ľudáckej ideológie je povinnosťou každého politického a kultúrneho pracovníka. Naše ľudovodemokratické zriadenie poskytuje nám mocnú materiálnu oporu pre rozvinutie ideologického boja. Nadstavba a ideológia nesmie zaostávať pri plnení našich úloh, ale naopak, má aktívne pomáhať novej ekonomickej základni a urýchľovať proces socialistickej výstavby.

Jednou z dôležitých úloh slovenskej filozofie zostáva aj naďalej bojovať proti zvyškom buržoáznej ideológie, proti prejavom buržoázneho nacionalizmu, klerikalizmu, kozmopolitizmu, sociáldemokratizmu, objektivizmu atď. *Pracovníci v oblasti filozofie a ideológie musia si uvedomiť, že boj proti „kontrarevolučnej svorke zradcov” a proti ich ideológii nemožno viesť — ako bolo zdôraznené — izolovane od socialistickej výstavby, od politiky strany a vlády.* Marxistickí filozofi splnia svoju úlohu čestne len vtedy, keď svoje problémy budú spájať s problémami politickými a spoločenskými, keď sa vo svojej práci budú opierať o politiku KSČ, o našu robotnícku triedu. No to ešte neznamená, že sa marxistickí filozofi a vedci majú izolovať od ostatných vedeckých pracovníkov, ktorí sa ešte nedostali celkom k marxizmu-leninizmu. Iba na širokom demokratickom kultúrnom a ideologickom fronte možno viesť úspešný boj proti domácim a zahraničným nositeľom ľudáckej a inej nepriateľskej ideológie. Okrem toho, a to je ich hlavnou úlohou, naši vedci a filozofi majú bojovať vo vlastných radoch proti vulgarizovaniu marxizmu-leninizmu, proti dogmatizmu a školometstvu, majú sa usilovať o tvorivé rozvíjanie marxizmu-leninizmu v našich podmienkach a zameriavať sa na riešenie aktuálnych, konkrétnych teoretických problémov, vyplývajúcich zo socialistickej prestavby nášho života.

Iba takýmto chápaním svojich úloh si získa slovenská filozofia čestný podiel v boji za hospodársku výstavbu našej vlasti, za socializmus, za mier.

⁵⁴ Tamže 11—16.